

ГАЗЕТНА ПЕРІОДИКА ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРІЇ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (1917–1918 рр.)

В статті аналізується процес становлення газетної періодики Полтавської губернії доби Української Центральної Ради та її значення у вивченні історії УЦР. Через зміст публікацій періодичних видань відображено революційні події, діяльність політичних сил, суспільні настрої.

Ключові слова: Українська Центральна Рада, полтавська періодична преса, партія, земства, комітет, революція.

Вивчення історичних джерел і досвіду української державності попередніх епох має важливе практичне та теоретичне значення, оскільки покликане служити формуванню громадянського суспільства, будівництва демократії в Україні. У цьому зв'язку набуває актуальності питання про українську регіональну періодику, яка є багатою джерельною базою для вивчення Української революції 1917–1920 рр.. Період Української Центральної Ради (далі – УЦР) упродовж майже століття перебуває у центрі політичних та наукових дискусій. Висвітлення актуальних наукових проблем зазначеного періоду не можливий без подальшого пошуку, виявлення, систематизації та залучення до джерельного комплексу історії державотворчих процесів доби УЦР невідомих документів і матеріалів, у тому числі регіональної газетної періодики.

В історичній науці відсутні спеціальні комплексні дослідження, які б розкривали загальні тенденції становлення і розвитку видавничої справи на підставі газетних джерел за часів Центральної Ради. Об'єктом вивчення радянських джерелознавців була більшовицько-радянська преса, а дослідники діаспори, переважно зосереджували основну увагу на виданнях націонал-демократичного спрямування.

Окрему групу джерелознавчої літератури складають дослідження про становлення періодичної преси за доби Української революції 1917–1920 рр. створену в 1990-х рр.. Значне місце серед них належить працям П. І. Губи. Науковець опублікував низку статей та повідомлень про висвітлення періодичними виданнями розвитку видавничої справи за доби Центральної Ради і Гетьманату [1–4]. У своєму дисертаційному дослідженні П. Губа виявив загальні тенденції становлення і розвитку газетної періодики, здійснив класифікацію центральної та регіональної преси, розкрив її інформаційний потенціал для з'ясування державницької місії Центральної Ради, Гетьманату та Директорії, їх внутрішньої та зовнішньої політики [5]. Роль преси з огляду на її просвітницьку функцію вивчав О. Коновець [6].

Значне місце належить роботам дослідників української преси Науково-дослідного центру періодики, створеного 1993 р. при Львівській науковій бібліотеці

імені В. Стефаніка НАН України. Науковці Центру підготували і видали матеріали низки всеукраїнських науково-теоретичних конференцій «Українська періодика: Історія і сучасність», випуски «Збірника праць Науково-дослідного центру періодики», в яких опубліковано важливі студії про українські періодичні видання доби Української революції.

На початку 2000-х рр. з'явилася низка праць присвячена аспектам зародження і функціонування української періодики. Так, Г. Рудий вважає, що періодика України 1917–1920 рр. мала достатньо можливостей, щоб регулярно висвітлювати загальнонаціональні і місцеві події, зокрема і в галузі культури [7–10].

Заслужують на увагу праці В. Гутковського [11]. Автор проаналізував суспільно-політичні умови, в яких зароджувалася й функціонувала українська преса, який вони мали вплив на формування тематики газетних та журнальних виступів. Дослідник І. Крупський з'ясував загальні закономірності й основні шляхи розвитку української журналістики у Галичині та Наддніпрянській Україні в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. [12]. Інформаційні можливості періодичної преси у висвітленні революційних подій в Україні початку ХХ ст. досліджує Р. Пиріг [13]. В. Георгієвська займається з'ясуванням основних політичних сил, що відігравали важливу роль у соціальних перетвореннях Східної України у 1917–1918 рр., аналізом програмних засад преси як органів певних партійних об'єднань [14–15].

Центральні та місцеві органи всіх державних утворень випускали офіційні, як правило, інформаційні видання. Першими були «Вісти з Української Центральної Ради» (березень – грудень 1917 р.). Часопис подавав матеріали засідань Малої Ради. З огляду на недосконале діловодство та неповну збереженість протоколів «Вісти» є надзвичайно важливим джерелом дослідження поточної діяльності УЦР. Нормативно-розпорядчі документи, хроніка роботи урядів УНР висвітлювалися у «Вістнику Генерального секретаріату УНР» (листопад – грудень 1917 р.) та «Вістнику Ради Народних Міністрів УНР» (січень – травень 1918 р.). Свої друковані органи мали й окремі міністерства [13].

Для ознайомлення з діяльністю громадських організацій та поширення інформації на місцях про свою роботу Тимчасовий уряд делегував своїх представників до губерній. А. Єфимович на засіданні Полтавського губернського громадського комітету 10 квітня 1917 р. визначив три завдання, які постали перед громадськими комітетами: політичні, адміністративні та господарські. Політичні функції громадських організацій полягали в ознайомленні населення з поточними подіями та республіканською формою устрою (з цією метою у Петрограді відкривалися курси для агітаторів), адміністративні функції – забезпечення армії продовольством [16]. Більш детально функції громадських комітетів були викладені у положеннях та інструкціях про губернські, повітові, волосні та сільські комітети.

Положення про Полтавський губернський громадський комітет було затверджено на пленарному засіданні цього комітету 2 – 3 травня 1917 р.. Полтавський губернський громадський комітет проголошувався органом адміністративного управління губернією від імені Тимчасового уряду. До завдань

його діяльності належали: «справи з відання тимчасових органів місцевого управління та інструктування їх з питань загально губернського значення; справи з охорони громадського спокою і безпеки; питання ознайомлення населення з поточними подіями суспільного та державного життя; питання сприяння постачанню армії та організації тилу». Відповідно створювалися чотири комісії: інформаційна, з охорони громадського спокою та безпеки, продовольча, з постачання армії [16].

Губернські органи влади також мали друковані органи. Здебільшого це було одне й те ж видання, яке при різних державних утвореннях змінювало назву. На території Полтавської губернії до 1919 року поширювалися «Полтавскія Губернскія Ведомости» [17–19]. Головним завданням цього видання була публікація офіційних документів місцевої адміністрації та урядових розпоряджень. Проте вони мали й постійні рубрики про економічне, культурне життя, події у світі, хроніку тощо.

На території Лубенського повіту щоденно виходив українською та російською мовами «Вісник Лубенського Громадського Комітету». На сторінках цього видання чітко простежується уся складність політичного життя країни часів Української революції. Як приклад, з одного боку, «Вісник» від 27 червня 1917 р. висвітлив роботу Тимчасового уряду, з іншого – опублікував Постанови Другого Всеукраїнського Військового З'їзду. Постанови, зокрема передбачали «пропонувати своєму вищому представницькому органу Центральній Раді, в цій справі до Уряду більше не звертатись і негайно приступити до твердої організації краю в згоді з національними меншостями – це бо то фактичного переведення в життя підстав автономного ладу, яко єдиного способу врятувати Україну і всю Росію від безладдя та загибелі...З'їзд з свого боку забезпечує найактивнішу рішучу піддержку Центральній Раді в усіх її заходах і кличе весь організований український народ одностайно і неухильно виконувати всі її постанови...» [20]. 5 липня 1917 р. «Вісник» опублікував зміст Першого Універсалу УЦР, який розпочинався такими словами: «Громадяне землі Української!...В згоді з іншими національностями України і , працюючи в справах державного управління, як орган Временного Правительства, Генеральний Секретаріат Центральної Ради, твердо йтиме шляхом зміцнення нового ладу, утвореного революцією...» [21]. У цьому ж номері вміщено інформацію про Єпархіальні збори, де «прочитано було Універсал Української Центральної Ради 10 червня і Переяславські умови України з Москвою 1654р. Ухвалено всіма, – проти одного архірея (утримався), – визнати цей Універсал цілком, який обов'язковий для духовенства і мирян Полтавщини». Далі йшлося про Збори Селянської спілки, які постановили «... 1). Вважати УЦР вищим тимчасовим правительством українським.. 2). Підтримувати УЦР грішми і морально. 3). Вважати усі постанови ЦР обов'язковими для себе і переводити їх в життя. 4). Універсал УЦР визнаємо справедливим...» [21].

Досить великий сегмент періодичної преси 1917–1918 рр. становлять видання земських органів. Революційні події, демократизація і водночас політизація суспільного життя відбилася й на змістовно-тематичному характері цих видань.

Піднесення їх припадає на 1917 р.. В умовах наступу гетьманської адміністрації на органи місцевого самоврядування у 1918 р. кількість їх друкованих органів зменшилася, а зі встановленням радянської влади вони припинили вихід.

Найбільш інформативними є газети губернських земств. Як правило, це були видання з усталеними журналістськими колективами, традиціями і тематикою. Вони відображали події господарського, культурно-освітнього життя, діяльність органів самоврядування, їх відносини з представниками державної влади, проблеми виборів до Установчих зборів, місцевих дум та управ. Здебільшого це тижневики, хоч й були щоденні видання.

У фондах Державного архіву Полтавської збереглися видання повітових земств. Зокрема газета «Рідний край» Гадяцького земства. Вона виходила двічі на тиждень – у вівторок і в п'ятницю Це надзвичайно цікаве та інформативне джерело з історії не тільки політичного життя, але й повсякденного побуту населення української провінції. Зокрема, на сторінках газети є повідомлення про відставку С. Петлюри та роздуми редактора Олени Пчілки (Косач) щодо можливих причин цієї події. «Генеральний Секретар по військових справах, Петлюра, подався у відставку. Яко причину свого виходу з Секретаріату він вказав на свою велику втому. Справді, – люди, котрі його бачили недавно, кажуть, що він дуже знесилений, змарнілий; однак, можливо, що й якісь течії в Центральній Раді, не відповідають тому напрямкові, котрого держався Петлюра, приневолити його залишити посаду... У кождім разі – дуже шкода, що Петлюра залишив свою посаду. Послуга його, при гуртуванні українського війська й здобуванню йому прав, при обороні Києва й всього краю, – була велика» [22].

У 1917 р. Полтавська губернська народна управа почала видавати «Педагогічний Журнал» для читачів початкових шкіл. Участь у цьому журналі взяли педагогічні та культурно-освітні діячі, з яких треба згадати С. Русову, В. Чередниченко, Ф. Чайківського, М. Рудинського В. Щербаківського та інших. Заведено було тут педагогічну хроніку, бібліографічний відділ із рецензіями, покажчик книжок для дітей та підручників. Усе це викликало значну зацікавленість до журналу серед учительства. Цікаво, що вчителі України усвідомлювали усю складність революційних процесів в державі і пропонували низку радикальних перетворень в освіті, які покладали на УЦР. Так, на Другому Всеукраїнському Учительському З'їзді 10 – 12 серпня 1917 р., було прийнято резолюцію. Вона передбачала: «...що справа народної освіти на Україні перейшла нині до рук Української Центральної Ради, З'їзд визнає необхідним, щоб УЦР, через Генеральний Свій Секретаріат, перевела в життя такі його постанови: 1. Організація нової школи. 2. Українізація школи. 3. Адміністрація школи. 4. Освіта вчителя. 5. Підручники та програми. 6. Вища школа. 7. Організація освіти. 9. Відношення до поділу України...» [23].

Активне партійне будівництво знайшло відображення у пресі численних політичних партій. Упродовж 1917 р. значно активізувалися зусилля соціалістів-революціонерів (есерів), які користувалися популярністю в міського населення,

неодноразово перемагали на міських виборах у Харкові, Одесі, Катеринославі, Сімферополі. Спочатку тут переважали окремі відділення, групи чи гуртки як відгалуження російської партії есерів, згодом, у квітні 1917 р., сформована Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР). До друкованих партійних органів у м. Полтаві належали такі часописи: селянська і робітничка газета «Дело социалиста-революционера», «Соціаліст-революціонер» [14].

Преса російських есерів (лівих, правих, максималістів) була найбільш поширеною в Україні у 1917–1918 рр. У різний час у Харкові виходили газети «Земля и воля», «Революционный народ»; в Києві – «Воля народа», «Соціаліст-революціонер», «Народное дело», «Новое народное дело», «Трудовая Советская Республика»; у Полтаві – «Максималист» [13].

Українська соціал-демократична робітничка партія (далі – УСДРП) належала до впливових партій національно-демократичного спрямування, фактично одна з правлячих сил УНР, значно поступалася есерам за кількістю друкованих органів. Фактичною трибуною партії був орган ЦК «Робітничка газета», яку редагували лідери УСДРП – В. Винниченко, М. Авдієнко, І. Мазепа. Часопис почав виходити вже у березні 1917 р. Влітку бюро ЦК почало видавати газету «Воля», Харківський комітет УСДРП випускав газету «Робітник» (1917 р.) та «Слово» (1918 р.). Розкол у лавах УСДРП призвів до проголошення «лівого крила» соціал-демократів (орієнтація на більшовицьку політику), які створили свої друковані органи – «Харьковский пролетарий» та кременчуцьку газету «Маяк».

Періодична преса УСДРП є важливим історичним джерелом не тільки з історії самої партії, а й розвитку соціал-демократії як однієї з течій суспільно-політичної думки та практичної реалізації концепції української державності.

Меншовицькі організації в Україні не оформилися як політична партія і упродовж 1917 – 1920 рр. залишалися структурними частинами Російської соціал-демократичної робітничої партії (об'єднаної). У Києві діяв Головний комітет, який виконував координаційні функції щодо меншовицьких організацій і груп в Україні. Основні комітети РСДРП(о) працювали, як правило, в найбільших промислових центрах, де й виходили їх друковані органи: «Наш голос» (Харків); «Знамя труда», «Іскра», «Начало» (Київ); «Рабочий» (Кременчук), «Листок социал-демократа / Голос труда» (Миргород) і «Молот» (Полтава) [24]. Друкований пропагандистський потенціал партії меншовиків був досить потужним. Проте на організацію недешевої за умов війни й господарського хаосу друкованої продукції у них часто не вистачало коштів, тому їхні видання на українських землях повторювали центральні газети з певною часткою місцевих матеріалів [15]. Так, у «Листку социал-демократа» від 31 серпня 1917 р. зазначалося, що причиною призупинення друку газети «Знамя труда» є відсутність вчасної сплати членський внесків. Далі йшлося: «Товарищи! Платите аккуратно членские взносы! Рабочая партия других средств не имеет!» [25]. Про події жовтня 1917 р. у газеті зазначалося наступне: «Кончен праздник Революции, пришедший в дикую оргию. Два мечтателя-насильника Ленин и Троцкий с неудержимой быстротой ведут все народы нашей страны к гибели... Вместо хлеба –

умирающая с голоду армия. Вместо земли – голодное рабство на ней. Вместо свободы – грубая сила штыка... Вместо народного благосостояния – братоубийственная война» [26]. Далі друкований орган РСДРП зазначав: «7-го ноября с. г. Центральная Украинская Рада опубликовала Универсал об образовании Украинской Народной Республики в федерации с единой республикой Россией. Будучи несогласные с некоторыми пунктами Ун-а, мы тем не менее приветствуем братский украинский народ...» [26].

Матеріали меншовицької преси дозволяють простежити ставлення партії до державних утворень в Україні, політику щодо робітничого та профспілкового питань, організацію спротиву більшовикам, інформацію про поточне життя міського населення, зростання цін, спекуляцію тощо.

Власні друковані органи мали єврейські політичні партії та організації. Полтавський губернський комітет партії «Ідіш фолкспартей» видавав «Єврей-избиратель», Полтавський комітет об'єднаної Єврейської соціалістичної робітничої партії – «Бюлетень...». Ці видання, насамперед, вміщували матеріали про організаційно-партійну роботу, ставлення до органів державної влади, політичну активність єврейства, прояви антисемітизму в роки революції [15].

Таким чином, питання вивчення газетної періодичної преси в межах українських територій початку ХХ ст. досі залишається відкритим з огляду на несистематизованість джерел дослідження, відсутність багатьох видань у бібліотечних та архівних сховищах. Газетна періодика Полтавської губернії є невід'ємним складником історико-дослідницького процесу, оскільки містить широкий спектр тематичної інформації доби УЦР. На часі залишається скрупульозний аналіз багатьох регіональних газет, які містять цінну інформацію як офіційного характеру, так і повсякденного життя. Послідовність і оперативність поданих відомостей, їх синтетичний характер посилюють цінність цього виду історичних джерел.

Джерела та література:

1. Губа П. Відображення у пресі 1917–1918 рр. розвитку ідеї української державності / П. Губа // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. – К., 1999. – Вип. 41. – С. 26–29.
2. Губа П. Преса як поширене джерело вивчення історії національно-визвольної революції в Україні / П. Губа // Український історичний журнал. – 1999. – № 4. – С. 29–41.
3. Губа П. Україна: Від автономії до самостійності (на матеріалах періодичної преси 1917–1919 рр.) / П. Губа // Історія України. – 1999. – № 31–32. – С. 1–3.
4. Губа П. Преса 1917–1920 рр. як джерело вивчення історії національно-культурного розвитку в Україні / П. Губа // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – Київ, 1999. – Вип. 7. – С. 195–212.
5. Губа П. Періодична преса як джерело дослідження українського державотворчого процесу 1817–1920 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : спец_07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / П. Губа. – Київ. – 2007. – 43 с.

6. Коновець О. Науково-просвітницька преса України XIX – першої третини XX ст. Історія. Теорія. Практика : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.10 / Коновець Олександр Федорович ; Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 1994. – 467 с.
7. Рудий Г. Доба Української Держави: становлення видавничої справи / Г. Рудий // Бібліотечний вісник. – 2001. – № 6. – С. 25–30.
8. Рудий Г. Періодика – джерело вивчення літературного процесу в Україні 1917–1920 рр. / Г. Рудий // Пам'ять століть. – 2001. – № 6 (33) – С. 91–102.
9. Рудий Г. Українська Центральна Рада: відродження друкованого слова (в оцінці української преси 1917–1918 рр.) / Г. Рудий // Вісник Державної академії керівних кадрів культури та мистецтв. – 2001. – № 1. – С. 92–96.
10. Рудий Г. Українська преса 1917–1920 рр. як історичне джерело / Г. Рудий // Наука та наукознавство. – 2002. – № 2. – С. 140–145.
11. Гутковський В. Українська преса Наддніпрянщини в національно-культурному та державотворчому процесі (друга половина XIX ст. – 1920 р.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Гутковський Василь Васильович ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2002. – 201 с.
12. Крупський І. Українська преса періоду Директорії: особливості функціонування, жанрово-тематична палітра / Іван Крупський, Петро Федоришин // Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика. – 2015. – Вип. 40. – С. 58–66.
13. Пиріг Р. Джерела з історії Української революції 1917–1921 років: періодична преса / Руслан Пиріг // Архіви України : наук.-практ. журн. – 2011. – № 4. – С. 132–145.
14. Георгієвська В. Українська журналістика в умовах багатопартійності (1917–1918 рр.) [Електронний ресурс] / Вікторія Георгієвська // Образ. 2015. – Вип. 1. – С. 90–97. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obraz_2015_1_16 (дата звернення: 10.02.2017). – Назва з екрана.
15. Георгієвська В. Партійна Преса на Східній Україні Початку XX століття [Електронний ресурс] / Вікторія Георгієвська // Образ. – 2015. – Вип. 3. – С. 75–81. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obraz_2015_3_12 (дата звернення: 10.02.2017). – Назва з екрана.
16. Ковальова Н. Створення громадських комітетів в Україні 1917 р. та їхні функції щодо організації селянства / Наталія Ковальова // Гуржіївські історичні читання. – 2011. – Вип. 4. – С. 231–233.
17. Полтавські Губернські Ведомости. – 1917. – № 69. – 20 сент.
18. Полтавські Губернські Ведомости. – 1917. – № 75 – 11 окт.
19. Полтавські Губернські Ведомости. – 1918 – № 19 – 8 квіт.
20. Вісник Лубенського Громадського Комітету. – 1917 – 27 черв.
21. Вісник Лубенського Громадського Комітету. – 1917 – 5 лип.
22. Рідний край : газета Гадяцького земства. – 1917. – 12 вид. – № 118. – 29 дек.
23. Педагогічний журнал для вчителів початкових шкіл Полтавщини. – Полтава, 1917. – № 7–12. – 132 с.
24. Молот : Орган Полтавського Комітету Російської Соціал-Демократическої Рабочей партії. – 1917. – № 2. – 14 нояб.
25. Листок соціал-демократа Миргородської Організації Російської Соціал-Демократическої Рабочей Партії об'єднаних меньшевиків. – 1917. – № 1. – 31 авг.
26. Листок соціал-демократа Миргородської Організації Російської Соціал-Демократическої Рабочей Партії об'єднаних меньшевиків. – 1917. – № 6. – 16 нояб.